

XORIJIY DAVLATLARDAGI JAZONI IJRO ETISH MUASSASALARIDA IJTIMOIY XODIMLAR FAOLYATINI O'RGANISH ORQALI MILLIY QONUNCHILIKNI TAKOMILLASHTIRISH

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kunduzgi ta'lim

3-o'quv kursi 334-guruh kursanti

Xo'jaahmadov Shuhratjon Saidmurod o'g'li

ANNOTATSIY

Mazkur maqolada xorijiy davlatlarning jazoni ijro etish muassasalarida faoliyat yurituvchi ijtimoiy xodimlarning huquqiy maqomi, funksional vakolatlari hamda mahkumlarni qayta ijtimoiylashtirish jarayonidagi o'rni ilmiy tahlil qilinadi. Shuningdek, rivojlangan davlatlar tajribasi asosida mahkumlarni jamiyatga moslashtirish mexanizmlarining samaradorligi statistik ma'lumotlar orqali baholanadi. Tadqiqot natijasida O'zbekiston Respublikasining jinoyat-ijroiya qonunchiligini takomillashtirishga qaratilgan mualliflik takliflari ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy xodim, penitensiar tizim, resotsializatsiya, retsidiv jinoyatchilik, mahkum, probatsiya, xalqaro standartlar, jinoyat-ijroiya qonunchiligi.

Kirish:

Zamonaviy penitensiar siyosatning ustuvor maqsadi shaxsni jazolash emas, balki uni jamiyatga qayta integratsiya qilish hisoblanadi. So'nggi yillarda dunyo mamlakatlarida jazoni ijro etish tizimining samaradorligi mahkumlar soni bilan emas, balki ozodlikka chiqqan shaxslarning qayta jinoyat sodir etish ko'rsatkichlari orqali baholanmoqda. Shu nuqtai nazardan, jazoni ijro etish muassasalarida faoliyat yurituvchi ijtimoiy xodimlarning roli alohida ahamiyat kasb etmoqda.

BMTning Mahkumlarga muomala qilishning minimal standart qoidalari (Nelson Mandela Rules), shuningdek, Yevropa Kengashining Penitensiar qoidalarida mahkumlarni ozodlikka tayyorlash va ularning ijtimoiy moslashuvini ta'minlash davlatning asosiy vazifalaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda psixologlar, pedagoglar va ijtimoiy xodimlardan iborat multidissiplinar jamoa faoliyat yuritishi tavsiya etiladi.

Jahon amaliyotida olib borilgan tadqiqotlar mahkumlarni ozodlikka tayyorlash dasturlarida ijtimoiy xodimlarning ishtiroki yuqori bo'lgan davlatlarda retsdiv darajasi sezilarli pasayishini ko'rsatmoqda. Shu sababli mazkur institut faoliyatini o'rganish va milliy qonunchilikka implementatsiya qilish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

Xorijiy davlatlar penitensiar tizimida ijtimoiy xodimlarning o'rni

Penitensiar tizimda ijtimoiy ish instituti dastlab XX asrning ikkinchi yarmida shakllangan bo'lib, bugungi kunda ko'plab rivojlangan mamlakatlarda jazoni ijro etish muassasalari faoliyatining ajralmas qismiga aylangan.

Germaniya penitensiar tizimida har bir mahkum uchun individual resotsializatsiya rejasi ishlab chiqiladi. Mazkur reja ijtimoiy xodimlar tomonidan tuziladi va unda mahkumning oilaviy holati, kasbiy ko'nikmalari, ta'lim darajasi hamda ozodlikdan keyingi istiqbollari hisobga olinadi. Germaniya Adliya vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, ijtimoiy moslashtirish dasturlarida qatnashgan mahkumlar orasida qayta jinoyat sodir etish darajasi dasturda ishtirok etmagan shaxslarga nisbatan ancha past ko'rsatkichni tashkil etadi.

Norvegiya tajribasi alohida e'tiborga loyiqdir. Ushbu davlatda qamoqxona tizimi "normalizatsiya prinsipi" asosida tashkil etilgan bo'lib, mahkumning kundalik hayoti imkon qadar erkin jamiyat sharoitlariga yaqinlashtiriladi. Ijtimoiy xodimlar

mahkum bilan jazoni o‘tashning ilk kunidan boshlab ishlaydi hamda uning uy-joy, ish bilan ta’minlanish va oilaviy munosabatlarini tiklash masalalarini hal etadi. Natijada Norvegiyada retsdiv darajasi Yevropadagi eng past ko‘rsatkichlardan biri bo‘lib, ayrim tadqiqotlarda 20 foiz atrofida ekanligi qayd etilgan.

Kanadada penitensiar ijtimoiy ishning asosiy maqsadi jinoyat sodir etilishiga sabab bo‘lgan ijtimoiy omillarni bartaraf etishdan iborat. Ijtimoiy xodimlar mahkumlarning yaqin qarindoshlari bilan doimiy aloqada bo‘ladi, oilaviy maslahatlar tashkil etadi va ozodlikka chiqish arafasida mahalliy ijtimoiy xizmatlar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yadi. Tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, ijtimoiy reabilitatsiya dasturlarida qatnashgan shaxslarning mehnat bilan bandlik darajasi sezilarli ravishda yuqori bo‘ladi.

AQSh tajribasi esa penitensiar tizimning murakkabligi bilan ajralib turadi. Mamlakatda ikki millionga yaqin shaxs ozodlikdan mahrum etish muassasalarida saqlanadi. Shu sababli ijtimoiy xodimlar faoliyati mahkumlarni ozodlikka tayyorlash, ruhiy salomatlikni qo‘llab-quvvatlash va probatsiya xizmatlari bilan uzviy bog‘langan. Ayrim shtatlarda “re-entry program” dasturlari orqali mahkumlarni ozodlikdan keyingi hayotga tayyorlash amaliyoti yo‘lga qo‘yilgan.

O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirish istiqbollari

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksida mahkumlarni axloqan tuzatish, kasbga o‘rgatish va ijtimoiy foydali mehnatga jalb qilish masalalari nazarda tutilgan bo‘lsa-da, penitensiar ijtimoiy xodim instituti mustaqil huquqiy mexanizm sifatida to‘liq shakllanmagan.

Muallifning fikricha, quyidagi yo‘nalishlarda qonunchilikni takomillashtirish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, Jinoyat-ijroiya kodeksida “penitensiar ijtimoiy xodim” tushunchasini mustahkamlash hamda uning vakolatlarini aniq belgilash zarur.

Ikkinchidan, har bir mahkum uchun individual ijtimoiy moslashuv dasturini ishlab chiqish majburiyatini qonun darajasida belgilash lozim.

Uchinchidan, jazoni ijro etish muassasalari, mahalla institutlari, Bandlik organlari va Probatsiya xizmati o‘rtasida yagona elektron axborot almashuv tizimini joriy etish maqsadga muvofiq.

To‘rtinchidan, ozodlikka chiqayotgan mahkumlar bilan kamida olti oy oldin ijtimoiy tayyorgarlik ishlarini boshlash tartibini joriy etish zarur.

Beshinchidan, jazoni ijro etish muassasalari shtat birliklariga professional ijtimoiy xodim lavozimlarini kiritish hamda ularni maxsus tayyorlash tizimini yaratish lozim.

Xulosa:

Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, mahkumlarni qayta ijtimoiylashtirishning muvaffaqiyati jazolash darajasiga emas, balki ularga ko‘rsatiladigan ijtimoiy yordam sifati bilan bevosita bog‘liq. Penitensiar tizimda ijtimoiy xodimlar faoliyatining institutsional asosda yo‘lga qo‘yilishi retsdiv jinoyatchilikni kamaytirish, mahkumlarning ijtimoiy moslashuvini kuchaytirish hamda jamiyat xavfsizligini ta’minlashning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Shu bois O‘zbekiston Respublikasida mazkur institutni rivojlantirish va uning huquqiy asoslarini takomillashtirish bugungi islohotlarning mantiqiy davomi sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2025.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining penitensiar tizim faoliyatini takomillashtirishga oid farmon va qarorlari to‘plami. – Toshkent, 2024.
4. BMTning Mahkumlarga muomala qilishning minimal standart qoidalari (Nelson Mandela Rules). – New York: United Nations, 2015.
5. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Handbook on Dynamic Security and Prison Intelligence. – Vienna: UNODC, 2015.
6. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders. – New York, 2018.
7. European Prison Rules. Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to Member States. – Strasbourg: Council of Europe, 2020.
8. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners. United Nations Publication. – New York, 2015.
9. Coyle A. Understanding Prisons and Prisoners. – London: Routledge, 2013.
10. Canton R. Social Work and Criminal Justice. – London: Routledge, 2011.
11. Crow I. The Treatment and Rehabilitation of Offenders. – London: Sage Publications, 2017.
12. Clear T.R., Frost N.A. The Punishment Imperative: The Rise and Failure of Mass Incarceration in America. – New York University Press, 2014.